STANCU ILIN
Institutul de Istorie
şi Teorie Literară
„G. Călinescu”
(Bucureşti)

B. P. HASDEU: AVENTURA POLITICULUI
La apariția volumelor 15 şi 16 – Publicistica politică – din ediția de „Scrieri” B. P. Hasdeu în 16 volume. Chişinău, Editura Ştiința, 2012

Abstract. The study examines B. P. Hasdeu's articles of political journalism. The writer is often compared with I. Heliade-Radulescu and there is emphasized their feared ability to sharply point out things, their brilliant verve, a reply that was hard to fight back. B. P. Hasdeu knew he had to a word to say about matters of politics and social life, masterly expressing democratic ideas of his time. He was deeply concerned about the fate of the Romanians in the period after unification.

Keywords: noble descent, means of sub-existence, nightmare of Iasi, satirical verve, virulent articles, sagacity, incisive pamphlet, status of observer, democratic ideal, patriotism.

În articolele politice ale lui B. P. Hasdeu se oglindesc atât marile idei democratice ale vremii sale, cât şi efortul de a se impune şi de a prinde rădăcini în societatea românească. Când a trecut Prutul, în 1857, pentru a se stabili la Iaşi, renunțând la cetățenia rusească, B. P. Hasdeu nu avea prea multe opțiuni pentru a se face cunoscut. Cu conştiința ascendenței nobiliare a familiei sale, tânărul „prinț” era privit cu răceală în capitala Moldovei. Urmând îndemnurile tatălui său, B. P. Hasdeu îmbrățişa ideea Unirii Principatelor, prin deschiderea ce apăruse după Convenția de la Paris din 7/19 august 1858. El s-a îndreptat, instinctiv, către cercul unionist, reprezentat, atunci, de Constantin Hurmuzachi, Anastase Panu, Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Mihail Kogălniceanu. Se pare că un prim succes ar fi înregistrat, câştigând simpatia lui Anastase Panu, unul dintre cei trei caimacami, numiți de puterile garante. Cu ajutorul lui, inclusiv cel financiar, ar fi scos prima revistă intitulată simbolic „România”. Alte păreri înclină spre varianta după care banii necesari publicației ar fi provenit de la tatăl său, care este prezent cu un articol iscălit cu pseudonimul Alexandru Hotineanul. Numele revistei „România” era scris cu litere latine, deşi în corpul săptămânalului predomina alfabetul de tranziție, în care literele chirilice încă mai persistau. Apărut la 18 noiembrie 1858, periodicul nu a rezistat mult, la 16 ianuarie 1859 încetându-şi apariția o dată cu alegerea ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza.

În următorii ani, în capitala Moldovei, se va dedica activității didactice şi organizării „bibliotecii naționale”, pe care o înzestrează cu 4 000 de volume, dar şi muncii ştiințifice concretizată în articole şi studii docte în „Foaia de istorie româna” (1859) sau „Foița

BDD-A6771 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:02 UTC)

de istorie şi literatură" (1860). La Iaşi însă este dat afară din învățământ (mai 1863) şi i se intentează un proces de încălcare a moralității, pentru câteva fraze „echivoc frivole" din „romanțul" „Duduca Mamuca", publicat în periodicul „Lumina", în foileton, în prima jumătate a anului 1863. Deşi a fost achitat de instanța de judecată (în iunie 1863), acțiunea abuzivă de înlăturare de la catedra, la care s-a asociat şi Mihail Kogălniceanu, a rămas în vigoare. Rămas fără nici un mijloc de subzistență, tânărul B. P. Hasdeu acceptă propunerea lui Alexandru Odobescu, noul ministru al Instrucțiunii Publice, de a se muta la Bucureşti, fiind numit – la rugămintea lui Vasile Alecsandri – din august 1863, membru în Comisia Documentală a Monastirilor Închinate. Evenimentul brutal şi nedrept va constitui un punct de cotitură în relațiile cu „complotiştii" V. A. Urechia, Titu Maiorescu şi Mihail Kogălniceanu. Un ecou al coşmarului ieşean apare în poezia „Bradul", publicată într-o primă formă, în nr. 17 al revistei „Lumina", imediat după procesul de pomină – primul proces literar din istoria literaturii române – din 3-4 iunie 1863: „Acum-n douzeci de ani/ De chinuri nentrerupte,/ El s-a deprins cu-ai săi duşmani,/ S-a înrudit în lupte// Să-i dați odihnă-n locul şes,/ În liniştita vale…/ Lipsit de traiul său ales, / El s-ar usca de jale!"

Spirit efervescent, B. P. Hasdeu nu se putea rupe de viața vie a țării, izolându-se în cercetarea hrisoavelor vechi şi a condicilor mănăstireşti, deşi, în curând, va scoate primul număr al „Arhivei istorice a României" (august 1864), la cererea Ministrului Cultelor şi Instrucțiunii Publice.

Dar încă din 3 noiembrie 1863 apăruse primul număr al revistei „Aghiuță", unde verva lui satirică se desfăşoară din plin, în articole politice virulente. Artisticeşte, B. P. Hasdeu se delimitează de revistele umoristice la modă, precum „Bondarul" sau „Țânțarul", practicând o „satiră pură, o critică muşcătoare şi spirituală", „un adevărat umor". Dedicat, în capitala Moldovei, alegerii colonelului Alexandru Ioan Cuza ca Domn al Principatelor Unite, în perioada bucureşteană, lăsând în urmă ranchiunele personale, va milita, în articolele sale politice, în sprijinul reformelor cuziste: votul universal, organizarea armatei şi, nu în ultimul rând, reforma agrară. Deşi mărturisea că n-a cerut niciodată nimic Domnitorului, totuşi acesta îl trimitea încă din 1861 la expoziția arheologică de la Cracovia, pentru identificarea de documente legate de istoria României. Acolo este imediat recunoscut (bunicul său Tadeu, fiind scriitor polonez) şi onorat cu alegerea sa ca membru al Societății Arheologice Jagiellone. Peste aproape un secol, în 1967, am văzut în condicile de prezență de la Biblioteca Chartoriski din Cracovia iscălitura lui B. P. Hasdeu şi mențiunea manuscriselor cercetate, care vor fi copiate şi aduse în țară ulterior, din colecția de documente a lui Adam Naruszewicz.

B. P. Hasdeu combătea prin toate mijloacele (poezie, foileton critic, pamflet) activitatea sau mai degrabă inactivitatea Camerei oligarhice care tergiversa sau respingea inițiativele legislative ale Domnitorului. În articolul „Aritmetica şi chimia parlamentară" (26 martie 1864), ajungea la concluzia că activitatea Camerei boiereşti este zero, legile votate fiind de-a dreptul ridicole. Despre legea „Instrucțiunii publice gratuite şi obligatorii", „Aghiuță" şi-a spus părerea în versuri: „Instrucție?… vorbă! N-or merge la şcoli/ Țăranii bătuți fără parte şi goi!" Țara a rămas doar cu ce a făcut

BDD-A6771 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:02 UTC)

ministrul Cretzulescu (secularizarea) şi cu ce a înfăptuit Kogălniceanu (legea presei). În „Diagnostica şi farmacopeea parlamentară" (21 aprilie 1864), B. P. Hasdeu, care asista la lucrările Camerei din „tribuna ziariştilor", socoteşte corpul legislativ bolnav de „pierdere a memoriei", „morbiditate" şi lapsus al reprezentativităţii. Dr. Aghiuţă îi recomandă un „repaus complet" şi prescrie „desfiinţarea Camerei" (140 de deputaţi), împroprietărirea urgentă a ţăranilor şi votul universal pentru 5 000 000 de români. Câteva versuri din Conachi vin să pecetluiască reţeta.

Tânărul ziarist Hasdeu va deveni, prin articolele sale, un adevărat cronicar al lucrărilor Camerei Deputaţilor. Deocamdată, calul de bătaie al redactorului revistei „Aghiuţă" era C. A. Rosetti şi ziarul „comercial" al acestuia, „Românul". În „O doleanţă asupra sănătăţii dlui Rosetti" (15 decembrie 1863) releva necompatibilitatea dintre mandatul de deputat şi funcţiunile salariate de la ziar, acuzându-l, printre altele, de „ambiţiune" şi de „lipsă de memorie politică". Lansarea de zvonuri apocaliptice despre pieirea statului român, ca urmare a neînţelegerilor dintre legislativ şi executiv, constituie tema articolului „Apocalipsul Caimatei" (1 ianuarie 1864). În articolul „D. Rosetti şi polonii" (16 ianuarie 1864), „Aghiuţă" nu are încredere că subscrierile băneşti pentru revoluţionarii polonezi vor ajunge acolo unde trebuie, ci nu în punga lui C.A. Rosetti, mai ales că Milkowski şi principele Czartoriski declaraseră de curând la Bucureşti că polonezii „nu au trebuinţă de bani, ci numai de braţe armate". O menţiune de ordin biografic este de reţinut, chiar dacă pe alocuri fantezistă. Simpatia şi sprijinul său pentru „dezrobirea Poloniei" o are în sânge, pentru că a avut o „mumă poloneză", a urmat clasele gimnaziale în Polonia, a vorbit poloneza din copilărie, a iubit „vro duzină de poloneze".

Redactorul revistei „Aghiuţă" urmăreşte cu sagacitate fiecare mişcare a lui Berlicoco în viaţa politică, ziaristică sau privată. Este evocat conflictul cu „capul majorităţii" din Adunare, d. Oteteleşeanu, pe tema armării ţării, Coaliţiunea socotindu-se înşelată de autointitulatul „vizir al Capitalei", histrionicul birlic. Cu ocazia discutării în Cameră, la 18 ianuarie 1864, a legii iniţiate de guvern de organizare a armatei regulate şi a miliţiei provinciale, un oarecare Arghiropulo propune un amendament sprijinit puternic de basul Dimitrie Ghica şi tenorul Anastase Panu. Propunerea va fi acceptată. Aşa va lua fiinţă garda naţională a oraşelor, „pentru precupeţii dlui Rosetti" („O revistă atât de interioară…", 26 ianuarie 1864). Numită gardă civică, formaţiunea paramilitară va face carieră în literatură, îndeosebi prin pana lui I.L. Caragiale. Într-un articol ulterior, „Cine poate intra în garda naţională?" din 5 martie 1864, generalul-inspector al sănătăţii, Davila, poartă o discuţie cu doctorii Fialla şi Iatropulo, membri ai comisiei care trebuia să stabilească bolile care să scutească cetăţenii de serviciul în gardă. Umorul spumos al lui Hasdeu premerge dialogul din comedia „O noapte furtunoasă" dintre Jupân Dumitrache, căpitanul gărzii şi sergentul Chiriac despre Tache Pantofarul, care nu vrea să iasă la ezircit, pe motiv că a fost bolnav de lingoare. Şi tot de I. L. Caragiale ne aminteşte B. P. Hasdeu în articolul cu „frumuseţile logice" ale „Românului" din 13 februarie 1864. Nenea Iancu pastişa sardonic stilul „Monitorului oficial" sau al „Curierului de Galaţi", în „Ghimpele", „Claponul" şi în „Moftul român". Mai târziu, la Berlin, în scrisori, îi trimitea prietenului său, Paul Zarifopol, la Leipzig, „zaharicale", expresii trunchiate şi fraze hilariante din ziarele ce-i parveneau din ţară.

BDD-A6771 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:02 UTC)

Într-unul dintre cele mai incisive pamflete, „Ce vrea Caimata?”, apărut în trei numere consecutive ale periodicului „Aghiuță”, între 3 si 10 mai 1864, B. P. Hasdeu este preocupat de creionarea unor caractere. El vorbeşte de „grecismul teofrastian” al lui C. A. Rosetti, citând consistent una din schiţele de caracter ale filosofului şi moralistului grec Teofrast (sec. IV î. Chr.), probabil după versiunea franţuzească a lui La Bruyère. Ziaristul individualiza portretul lui Berlicoco după flecarii înfumurați, linguşitorii, prefăcuții, neîncrezătorii celui numit de Aristotel Theofrastos (adică cel care vorbeşte divin). B. P. Hasdeu îi imputa pitorescului politician cu plete şi pantaloni scurți că se ocupă de orice altceva, ci nu de legile votului universal şi de împroprietărirea țăranilor. O confruntare între partida oligarhilor, sprijiniți de liberali, şi guvern era iminentă, şi se va încheia cu dizolvarea Camerei de către Domnitor. B. P. Hasdeu primeşte actul „cu entuziasm”, într-un articol nesemnat din 3 mai. O „Revistă interioara” din 17 mai 1864, menționează succesul plebiscitului pentru reforma de la 2 mai. Curând însă „foaia umoristică, satirică şi critică” va fi suprimată de ministrul de Interne, Mihail Kogălniceanu, deranjat de unele articole care îl vizau, deşi atacul hasdeian dur din ultimul număr (nr. 28 din 21 mai 1864) împotriva lui Dimitrie Bolintineanu, ministrul Cultelor şi Instrucțiunii, care semnează şi el actul de desființare a lui „Aghiuță”, va fi cântărit mult în luarea măsurii punitive. Un ultim articol al lui B.P. Hasdeu, „Complotul” (31 mai 1864) este publicat în „Buciumul” lui Cezar Bolliac, ca un puternic protest împotriva tentativei de detronare a lui Cuza şi de rupere a Unirii. În suplimentele din 10 şi 11 mai 1864 ale „Monitorului oficial”, se notifică arestarea şi deferirea către justiție a lui Constantin Şutu, vechi ministru sub domniile regulamentare şi părintele deputatului din Cameră Grigore Şutu, Panait Balş, deputat, medicul mitropolitului, Lambert şi soția sa, care au uneltit pentru căderea Domnitorului şi numirea, cu ajutor străin, a doi domni în Principate, unul la Bucureşti şi altul la Iaşi. O săgeată este îndreptată şi împotriva lui C. A. Rosetti care, în ziarul „Românul”, bagatelizează evenimentul, ce „nu poate tulbura nici apa dintr-un pahar”. Temerile lui B. P. Hasdeu nu erau în van. Bun cunoscător al mişcărilor politice ale vremii, cu toate măsurile drastice luate de Domnitor, prin desființarea Camerei la 2 /14 mai 1864, adversarii se vor regrupa şi, la 11/23 februarie 1865, „monstruoasa coaliție”, la care va adera şi liberalul C. A. Rosetti, va detrona pe Alexandru Ioan Cuza şi va grăbi aducerea pe tron a unui domn străin, prințul Carol de Hohenzollern.

La începutul lunii iunie 1864, se produce schimbarea la față. Într-o scrisoare deschisă, B. P. Hasdeu mulțumeşte ziarului „Românul” că a fost singura publicație care a luat atitudine față de suprimarea revistei sale („Solidaritatea presei”, în „Românul”, nr. 48, 5/6 iunie 1864). Disputele sunt date uitării şi paginile ziarului sunt deschise pentru noi campanii hasdeiene. Statutul său de observator al manevrelor politicianiste ale Camerei oligarhice nu se va schimba prea mult după alegerea sa ca deputat de Bolgrad, în decembrie 1867, în Adunarea Deputaților din Dealul Mitropoliei. Fiul de nobil scăpătat duce o adevărată bătălie de presă împotriva boierilor retrograzi şi a organelor de presă ale acestora în numele democrației, al patriotismului şi al închinării față de țărănimea

BDD-A6771 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:02 UTC)

împilată. Într-o scrisoare din 17 noiembrie 1867 către redactorul ziarului „Românul", mărturisea că principiul său politic a fost întotdeauna „de a combate boierismul", „apărând sărmana opincă". Politiceşte, mandatul de deputat al lui B. P. Hasdeu fusese validat în 10 ianuarie 1868, rămânând în scaun până în 29 ianuarie 1869, când parlamentul era dizolvat. În viaţa personală intervenise căsătoria, în 10 iunie 1865, cu Iulia Faliciu din Roşia Montana. În aceşti ani, se intensifică activitatea sa literară: în ziarul „Buciumul" îi apăruse, între 2 iulie şi 25 august 1864, în foileton, „Copilăriile lui Iancu Moţoc", prima parte a romanului istoric „Viaţa unui boier", pentru ca, în septembrie 1865, să tipărească monografia „Ioan Vodă cel Cumplit"; în 28 ianuarie 1867, are loc premiera piesei istorice „Domniţa Rosanda", iar în 7 februarie acelaşi an, la Teatrul cel Mare, se pune în scenă „poema istorică" „Răzvan Vodă". Toate aceste succese vor influenţa articolele politice ale lui B. P. Hasdeu imprimându-le o evidentă tentă literară. Mircea Eliade a reluat multe dintre ele, în ediţia din 1937, ca parte integrantă a vastei sale opere. În genere, B. P. Hasdeu introduce adeseori în articolele sale politice versuri din balade sau legende, din Anton Pann, Conachi, poeţii Văcăreşti, V. Alecsandri, D. Bolintineanu ş.a., şi chiar din scriitori străini consacraţi. Într-un articol de vendetă politică pe tema boierismului, „Cugetări asupra ziarului «Ţara»", redactorul „Românului", patronat de C.A. Rosetti, în confruntarea cu triumviratul Blaremberg, Pascal şi Carp, adaugă textului său, din 4 mai 1868, 32 de versuri care vor constitui însăşi esenţa viitoarei poezii „Odă la boieri", ce va apărea tot în „Românul" peste aproape un an, în 20 februarie 1869. Pamfletul, devenit „Odă la ciocoi" în volumul din 1873, va face carieră în literatura română, considerat de Nicolae Iorga drept „o armă", iar de Mircea Eliade „cea mai puternică satiră politică din literatura română". Cât despre „creşterea" fiilor de boieri în cele mai înalte şcoli din Occident, B. P. Hasdeu le zice prozaic „o petrecere la Paris", îngroşând în ţară „lista nulităţilor patentate". Şi pentru a fi şi mai convingător despre asemenea petreceri „prea puţin ştiinţifice", citează pe „nemilostivul" Shakespeare care în „Henric al VIII-lea" vituperează pe tinerii englezi, ce au adus din Franţa doar „câteva grimase". Virulenţa stilului hasdeian prefigurează pe Eminescu din poezia „Ai noştri tineri…".

Alte articole, „Confesiunile boierismului" (3 decembrie 1867), „Ultima situaţiune a boierismului" (14 decembrie 1867), „Probele ziarului «Ţara» despre patriotismul boierilor" (22-23 aprilie 1868), „Cine a făcut pe 1848?" (5 mai 1868), cele trei „Epistole despre politica de la Bacău" (din 21 si 28 aprilie 1869), vin sa întregească amploarea demersului împotriva clasei oligarhice a deputatului de Bolgrad. Toate bătăliile sale de presă îşi au izvorul în sentimentul nobil al păstrării şi consolidării Unirii. Aşa îşi va explica el însuşi poziţiile aparent contradictorii, schimbând cu dezinvoltură convingerile sale de „maist" (când Al. Ioan Cuza dizolva Camera) cu cele de „februarist" (când Domnitorul este forţat să abdice) şi chiar acceptarea domnului străin. Mai târziu, fervoarea aventurii politice se va domoli. Preocupările ştiinţifice vor trece pe primul plan, nemaigăsind timp pentru campanii de presă istovitoare. Un rol în asumarea acestei noi atitudini va fi având şi severa sa soţie. Într-o scrisoare din Paris, doamna Hasdeu îşi admonesta bărbatul pentru un discurs ţinut la Iaşi (11 octombrie 1882) de încurajare a industriei naţionale,

BDD-A6771 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:02 UTC)

fără amestec străin: „Cu ce scop ai vorbit? Nu cumva vrei să te apuci iar de politică? Gândeam că seriozitatea «Columnei», cum a început să iasă în anul acesta, va goni toate acele fumuri deşarte care trec într-o clipă fără a lăsa vro urma-n calendar şi că chiar duşmanii d-tale vor fi siliți să înghită veninul ce îl vărsau contra d-tale. Ce îmi faci însă? Vii şi sapi subt edificiul ce l-ai clădit cu atâta muncă si sudoare în curs de atâția ani”.

B. P. Hasdeu era preocupat şi de problemele stringente de dezvoltare a țării, cum ar fi construirea unei linii ferate. În „Scufica de mărgăritar” (26 ianuarie 1864) înțelegea bine dificultatea proiectului lui Șutu, Mavroghei şi Portier. El glosa însă pe marginea costurilor, care sunt de cinci sau şase ori mai mari decât în alte părți, pentru că „la noi banii țării se cheltuiesc totdeauna cu aceeaşi uşurătate cu care se cheltuiesc numai banii furați…”

La finele notelor noastre vom mai reține articolul „Patriotism si neîncredere” (1 septembrie 1868) pentru vizionarismul său. El constată cu amărăciune că „în România, cuvântul patriotism se pare a fi proscris de o bucată de vreme. Oricine-l rosteşte se expune neapărat râsului, ironiei, sarcasmului acelor ce-l ascultă”. Încearcă o definiție a acestui sentiment sacru, dezaprobând atitudinea unor români de a simți „o plăcere intimă de a trâmbița mereu despre slăbiciunile națiunii sale”, atitudine neîntâlnită la vecinii noştri: sârbi, poloni, unguri. Alegațiile redactorului „Românului” sunt de cea mai strictă actualitate!

G. Călinescu observa că B. P. Hasdeu, spre deosebire de Maiorescu, a avut o viață „mişcată”, plină de aventură şi neprevăzut. Tocmai publicistica este aceea care ne dezvăluie trăirile interioare ale scriitorului. În literatura română au existat publicişti şi polemişti redutabili. B. P. Hasdeu se considera însă „heliadist”, recunoscând, implicit, continuitatea spiritului marelui său înaintaş, deşi modalitatea punerii în pagină a ideilor veacului, idealul democratic şi sentimentul patriotic constituie originalitatea sa, subliniată, cu obstinație şi exces, de către savant.

BDD-A6771 © 2013 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:02 UTC)